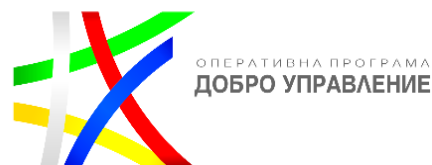

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ПРОУЧВАНИЯ НА ЕВРОПЕЙСКИ ПРАКТИКИ И ИНОВАТИВНИ РЕШЕНИЯ, СВЪРЗАНИ С ПОДОБРЯВАНЕ НА ГРАЖДАНСКОТО УЧАСТИЕ В ПРОЦЕСИТЕ НА ФОРМИРАНЕ, ИЗПЪЛНЕНИЕ И МОНИТОРИНГ НА МЕСТНИТЕ ПОЛИТИКИ

Демокрацията е дрзка концепция – надежда, че ще
сме управлявани най-добре тогава, когато всички
ние участваме в акта на управлението.

Брайън Ино

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	3
1. Определение за гражданско участие	4
2. Цели на гражданското участие	4
3. Принципи на гражданско участие	6
3.1. Дванайсетте принципа на добро демократично управление на местно ниво	7
4. Форми на гражданско участие	8
5. Правна регулация за гражданското участие в България	14
6. Европейски практики на гражданско участие	19
7. Успешни европейски модели за гражданско участие в местни политики	34
8. Стандарти за качество на услугите	39
9. Мониторинг на местни политики	44
9.1. Същност и цел на мониторинга	44
9.2. Видове мониторинг	45
9.3. Резултати от мониторинга	46
9.4. Основни принципи за провеждане на мониторинг	46
9.5. Обекти и субекти на мониторинга	47
9.6. Елементи от системата за мониторинг	48
10. Индикатори за наблюдение на публични политики	48
11. Източници на информация	49
12. Контрол на изпълнението на местни политики	52
13. Оценка на изпълнението на местни политики	53
Изводи и Препоръки	57
БИБЛИОГРАФИЯ	59

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Въведение

Благотворният ефект на участието върху самите участващи граждани е тема, известна още от древността. Днес четем следното в документите на Международната асоциация за гражданско участие (International Association for Public Participation): „Процесите на участие позволяват на хората да виждат по-ясно сложната природа на ситуациите, в които живеят и работят, както и да се учат от опита. Посредством своето участие, хората могат да идентифицират възможности и стратегии за действие, както и да постигат солидарност в името на промяната”.

Философите на Античността са смятали, че доброто управление идва от добродетелта на гражданите, участващи в него. Аристотел, например, е смятал политиката като арена на прилагане на онези правила на морала, който той развива в своята Етика. Според Аристотел добрата държава, особено онази, която днес бихме признали за демократична, може да съществува само, ако е стъпила върху добродетелни граждани, които вземат активно участие в процеса на вземане на решения. Висшата форма на отличие и добродетел е да служиш на общността.

Либералният мислител Джон Стюарт Мил твърди, че активното участие е, в крайна сметка, добро за самите граждани, тъй като участието „се превръща в средство за тяхното собствено умствено образование – начин за подобряване на техните умения, задълбочаване на техните съждения и разширяване на техните знания по отношение на нещата, с които се налага да се заемат”. Според Мил, освен че е полезно за гражданите, а и за държавата (която придобива допълнителна експертиза и обратна връзка чрез участието на гражданите), гражданското участие е и начин за добиването на граждански добродетели, тъй като то: „извежда гражданите от тесния кръг на личния и семеен егоизъм и ги привиква към разбирането на споделения интерес, към управлението на съвместни дейности, към действието на основата на

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

по-широка мотивация; както и направлява техните действия към такива, които обединяват, вместо да ги изолират един от друг”.

1. Определение за гражданско участие

Гражданското участие или гражданското ангажиране представлява подтикване на обществото да се ангажира в политическия процес и със свързаните с него каузи и казуси. Общността започва да става колективен източник на промяна, политическа и неpolitическа.

Гражданското участие съдържа много елементи, но в основата си то е свързано с *взимането на решения, или с контрола върху взимането на решения кой, как и по какъв начин се възползва от обществените ресурси*. Принципът на гражданското участие подчертава най-основния принцип на демократичното управление, а именно че народът (гражданството) е истинският суверен.

Гражданското участие може също да бъде обобщено като методи за съвместна работа, за постигане на промяна в живота на общностите и разработката на комбинация от методи, знания, ценности и мотивация, с цел да се постигне обществена промяна. Това означава подобрене на качеството на живот на общността, както чрез политически, така и чрез неpolitически процес.

2. Цели на гражданското участие

Гражданското участие в публичното управление не е от отличителните характеристики на демокрацията, защото под различни форми гражданите подпомагат или въздействат на управлението и в авторитарни, тоталитарни, дори и теократични режими. В същото време гражданското участие, чрез разнородните цели, които обслужва и многообразието на своите проявления в огромна степен определя облика на едно

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

общество, а оттам респективно и принадлежността към или отдалечеността от демократичните семейства.

Според Томас Байърл и Джери Кайфордмогат да се разграничат пет различни *цели* на гражданското участие:

- (1) внедряване/инкорпориране на обществени ценности в решенията, което е фундаментално очакване в демокрацията;
- (2) съществено подобряване на качеството на тези решения, например чрез предлагане и анализ на алтернативи или намиране на грешки в аргументацията или детайлите на предложените политики;
- (3) разрешаване на конфликти между конкуриращи се интереси чрез посредничество, заглаждане на различия и промотиране на сътрудничеството от страна на институциите;
- (4) създаване на доверие в институции и процеси и оттам повишаване на възможностите за разрешаване на проблеми;
- (5) информиране и образование на обществото, в смисъла на повишаване на общественото разбиране на естеството на задачите и решенията и на изграждане на капацитет.

Гражданското участие, чрез всичките си проявления легитимира управлението и политическият ред. И първични форми като членство в доброволческа или квартална организация, и гласуването на референдум, дори участието в мирни протести е свързано с разпознаване и признаване на общностен порядък и търсене на просперитет.

Участието на гражданите във формулирането на политики и вземането на решения на местно ниво придобива все по-голямо значение в България и в Европа през последните години. Гражданският контрол върху решенията и действията на властимащите е една от характеристиките на демократичното управление. Степента на гражданска активност и участие е индикатор за развитието и зрелостта на гражданското общество.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

3. Принципи на гражданско участие

В „Кодекс на добрите практики за гражданско участие в процеса на вземане на решения” са изведени принципи на гражданското участие за насърчаване на конструктивното сътрудничество между неправителствените организации и публичните органи на различни нива е необходимо да се спазват следните общи принципи:

- **участие** – неправителствените организации събират и предават възгледите на своите членове, потребителски групи и загрижени граждани. Това е принос от основно значение за политическия процес на вземане на решения, който повишава качеството, разбирането и приложимостта в по-далечна перспектива на политическите инициативи. За този принцип е необходимо като предварително условие процесите на участие да са отворени и достъпни, като се основават на съгласувани параметри за участие.
- **доверие** – отвореното демократично общество се основа на коректно взаимодействие между участниците и отделните сектори. Въпреки че неправителствените организации и публичните органи имат различни роли, тяхната споделена цел за подобряване на живота на хората може да бъде осъществена по задоволителен начин само ако е основана на доверие, което предполага прозрачност, зачитане и взаимна надеждност.
- **отчетност и прозрачност** – работата за обществените интереси изисква откритост, отговорност, яснота и отчетност от страна на неправителствените организации и на публичните органи. Необходима е прозрачност на всички нива.
- **независимост** – неправителствените организации трябва да бъдат признати като свободни и независими организации по отношение на техните цели, решения и

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

дейности. Те имат правото да действат независимо и да заемат позиции, различни от тези на органите, с които принципно си сътрудничат.

3.1. Дванайсетте принципа на добро демократично управление на местно ниво

Дванайсет принципа на добро демократично управление на местно ниво, съгласно Стратегията за иновации и добро управление:

1. Честно провеждане, представителност и обобществено участие по време на избори – да се осигурят реални възможности за всички граждани да упражняват правото си на глас по въпроси от обществен интерес;
2. Отзивчивост – да се осигури непрекъснато във времето посрещане на нуждите и законно обоснованите очаквания на гражданите от страна на месните власти;
3. Ефикасност и ефективност – да се гарантира постигане на целите чрез оптимално използване на наличните ресурси;
4. Откритост и прозрачност – да се осигурява обществен достъп до информация и да се улеснява разбирането за това как се решават обществено значими въпроси;
5. Върховенство на закона – да се гарантира честност, безпристрастност и предсказуемост;
6. Етично поведение – да се гарантира, че общественият интерес е поставен над личните интереси;
7. Компетентност и капацитет – да се гарантира, че местните представители на населението, както и назначаемите служители са в състояние да изпълняват своите задължения;
8. Иновации и отвореност за промени – да се гарантира, че се извлича практическа полза от въвеждането на нови решения и добри практики;
9. Устойчивост и дългосрочна ориентация – да се взимат под внимание интересите на бъдещите поколения;
10. Стабилно финансово управление – да се гарантира целенасочено и продуктивно използване на обществените фондове;
11. Човешките права, културното разнообразие и социално единство – да се гарантира, че са защитени всички граждани и е зачетено човешкото им

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

достойнство, както и това, че никой от тях не е дискриминиран или изключен от обществения живот;

12. Отчетност – да се гарантира, че избираемите представители на властта и назначаемите общински служители поемат и носят отговорност за своите действия.

Гражданското участие подобрява качеството на вземаните решения, защото чрез него се използва опитът на всички заинтересовани страни. То дава възможност да се очертаят и да се вземат пред вид нуждите на различни групи от населението. Чрез него управляващите ползват експертизата на неправителствените организации, които работят на централно и местно ниво. От друга страна участието на гражданското общество във вземането на решения насърчава устойчивостта на предложените правителствени реформи, проекти, програми и политики. И не на последно място е фактът, че активните граждани и неправителствените организации помагат на изпълнителната власт да повиши прозрачността в работата.

4. Форми на гражданско участие

За да се изясни спецификите и приложимостта на проявленията на гражданско участие трябва да се даде отговор на поне пет основни въпроса:

- ❖ Чия е инициативата за съответното участие?
- ❖ Какъв е времевият хоризонт за приемане и прилагане на взетото решение?
- ❖ Доколко остри и неотложни са въпросите, които трябва да се решават?
- ❖ Какви ресурси влагат участниците в процеса?
- ❖ Кои основни права защитава съответния вид участие?
- ❖ Какви цели се преследват?

Генезисът на инициативата за гражданското участие по всеки конкретен въпрос е от съществено значение. Произхода на идеята има релации с важността на повдигнатата тема за инициатора, целите, които иска да постигне, готовността да се съобрази с нормативни процедури и практики, желанието да се търси компромис или консенсус. Анализът на инициативата може да даде отговор на въпросите за източника на

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

проблема и актуалността му в обществения дневен ред. Непосредствена връзка с това, на кой принадлежи инициативата има изясняването и групирането на участниците в процеса на публичните политики.

Времевият хоризонт и степента на неотложност на въпросите, в решаването на които трябва да участват гражданите е основна характеристика на проявленията на гражданско участие. В зависимост от това, дали въпросът трябва да се реши бързо или трябва да се обсъдят детайли гражданите могат да изберат различна форма на участие. Ако въпросът директно засяга права и интереси, трябва да се използват възможно най-много канали и форми за включването на заинтересованите лица и обратно – ако няма

да има непосредствено действие – гражданското участие може да се отложи за подходящ момент. Когато институциите искат да забавят или блокират дадено решение, те могат да започнат дълги и широкоформатни дискусии и да вкарат неподозиращата общественост в капан. На свой ред, гражданите също могат да въвлекат институциите в някоя от процедурите за да спечелят време. Времева перспектива също е и субективен фактор. Понякога е сложна преценката, дали вече има отворени „прозорци на политиките“ (по Джон Кингдън), когато съществуват чудесни шансове за успешно въздействие, или конкретната гражданска инициатива и участие ще допринесат за вкарването на въпроса в дневния ред и отварянето на прозорец. Не са рядкост случаите, когато гражданите отварят прозореца, но не им достига енергия или експертиза за да довършат започнатото.

Инициативата за коментирани проявления на гражданско участие може да бъде:

- ☐ Референдум;
- ☐ Предложение или подписка;
- ☐ Общо събрание;
- ☐ Обществено обсъждане;
- ☐ Електронна консултация;

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

☐ Среци и дискусии;

☐ Прояви на открито.

Според Дейвид Труман, степента до която групите по интереси, респективно гражданите и техните организации достигат ефективно до институциите е резултат от три независими фактори:

(1) фактори свързани със стратегическите позиции на групата в обществото - статус и престиж в обществото, доколко групата/членовете на групата са ясно различни от други групи; значението на действията и постигнатите резултати спрямо неорганизираната и незаинтересованата по тематиката част от обществото; доколко политически лица и администратори са членове на групата; доколко членовете на групата са източници на някакво специализирано знание или умение за обществото;

(2) фактори свързани с вътрешните характеристики на групата – доколко изобщо и подходящо е организирана групата; до каква степен на единодействие може да достигне в определени ситуации; уменията на лидера; материалните ресурси с които разполага;

(3) фактори свързани с особеностите на самите държавни институции – структурата и практиките на институцията; връзките и въздействията, които групата може да направи върху членове или върху цялата институция и т.н.

Матю Кан обобщава, че вероятността за успех на една гражданска инициатива, извън материалните ресурси, зависи и от:

- административните/правни познания;
- мрежите от контакти; масовост на подкрепата;
- възможност да се направи политически принос/да се извлече политически дивидент;
- способността да се разгърнат връзките с обществеността и медийна кампания.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Различните форми на участие изискват приоритетното използване на различен тип ресурси и предварителният анализ на капацитета може да насочи гражданите към подходящия вид участие:

Референдум – най-важното за референдума е масовостта на подкрепата. За българските условия, които ограничават възможностите за вземане на решение чрез референдум с високи прагове на активност, решаващо е и умението успешно да се комуникира през всички информационни канали за да се достигнат необходимите нива на мобилизация.

Предложение или подписка – водеща тук е възможността да се извлече политически дивидент. Независимо дали става дума за индивидуално или групово желание, предлагащите го трябва не само да са готови да се откажат от славата на всяка успешна промяна, а и да аргументират предложението така, че да не засяга пряко интересите на друг субект на политиките. За това убеждаване се изискват и подходящите експертни познания.

Общо събрание – от една страна прокарването на решение чрез общо събрание на населението, подобно на референдумите, изисква масовост на подкрепата и успешна комуникация. От друга страна обаче териториалната ограниченост на общото събрание в сравнително малки общности изисква и добре развита локална мрежа от контакти.

Обществено обсъждане – използването на мрежи от потенциални информатори е решаващо за включването в обсъждането. Мрежите от контакти сред съответната администрация и органи способства за възприемане на идеите и позициите на участниците. Разбира се и тук са необходими познания за да се аргументира предложението, а в някои случаи и комуникация с широката публика, за да се представят предимствата на алтернативното решение или непрофесионализма на институциите.

Електронна консултация – електронната консултация обикновено протича дистанционно и безлично, затова решаващи са познанията и представените мотиви и доказателства. Електронната консултация, макар и задължителна по закон не допуска достатъчно възможности за въздействие върху проектите на решения, затова не е

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

достатъчно атрактивна за гражданите и организациите им да вложат своите ресурси в нея.

Срещи и дискусии – срещите и дискусиите са най-слабо формализирания и нормативно ограничен вариант за участие. Следователно всички подходи и варианти за въздействие са отворени спрямо стратегията на гражданите.

Прояви на открито – решаващо за успеха на една проява на открито е нейната масовост. След демонстрираната масовост обаче важни са и мрежовите отношения, комуникацията, експертизата, които да канализират енергията.

Правото на участие на гражданите в публичното управление според разпоредбите на българската Конституция може да се декомпозира на следните права:

- пряко участие;
- сдружаване;
- мнение;
- информация;
- събиране и манифестация;
- жалби;
- предложения;
- петиции;
- стачка.

Особеното е, че гражданите може да не съзнават напълно целите на своето участие, институциите може да разтълкуват погрешно намеренията им или пък в процеса на работа може да възникнат по-привлекателни за страните ценности от предходно възприетите:

☐ **Референдум** – преобладаващо референдумите се правят за да се даде легитимност и да се внедри волята на мнозинството в едно решение.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

□ Предложение или подписка – в общия случай непосредствената задача е да компенсират проблеми, грешки, недостатъци на вече провеждани политики или да предложат нови.

Общо събрание – използването на екзотичен инструмент като общо събрание би могло да бъде мотивирано от тоталната липса на доверие между граждани и институции.

Обществено обсъждане – проведено по подходящ начин, общественото обсъждане може да обслужи всички цели на гражданското участие.

Електронна консултация – декларираното намерение на електронната консултация е подобряване качеството на решението.

Срещи и дискусии – липсата на ограничения в процедурата и универсалната приложимост осигурява възможността чрез срещи и дискусии да се реализират всички цели на гражданското участие.

Прояви на открито – независимо че по интензитет на реакция проявите на открито са с най-голямо противопоставяне и по същество представляват конфликт на участниците с институциите и с други субекти, основната им цел е разрешаване на проблеми, които са ескалирали до степен на конфликт.

Тъй като местните власти са най-близо до проблемите на гражданите, именно на местно ниво участието на гражданите е от решаващо значение за демократичността и ефективността на управлението. Да се поставят гражданите в центъра на всички демократични институции е и основната цел на Стратегията за иновации и добро управление на местно ниво на Съвета на Европа (СЕ). България е една от първите държави-членки на СЕ, които пристъпиха към реално изпълнение на тази Стратегия.

През 2012 г., при условие за последваща ратификация, от страна на България Министерът на регионалното развитие и благоустройството подписва Допълнителния протокол към Европейската харта за местно самоуправление. Този протокол е общоевропейски правен инструмент, който утвърждава правото на гражданите да

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

участват в управлението на обществените дела като основен демократичен принцип, споделян от всички държави членки на Съвета на Европа.

5. Правна регулация за гражданското участие в България

Проф. д-р Николай Арабаджийски, изследвайки българското законодателство и практика, разпределя участието на гражданите в три категории – пряко участие на гражданите, граждански контрол, обществен контрол.

В прякото участие попадат разписаните в Закона за прякото участие на гражданите в държавната власти местното самоуправление референдум, гражданска инициатива, европейска гражданска инициатива и общо събрание на населението, както присъствие на гражданите на заседанията на общинските съвети и техните комисии.

Гражданският контрол се осъществява посредством възможностите на четири закона – Закона за омбудсмана, Административно-процесуалния кодекс, Закон за отговорността на държавата и общините за вреди, Закон за административните нарушения и наказания.

Общественият контрол се реализира посредством някои основни човешки права – напр. правото на информация което кореспондира с медийния контрол, правото на сдружаване и др.

Участието – да си „част от” – се приема, в демократичните общества, като право на гражданите да се ангажират с процеса на вземане на решения. Защо това е така е ясно: при демокрацията се приема, че гражданите управляват себе си, че именно те – чрез своите избрани представители – изготвят и гласуват законите и, в крайна сметка, именно те са суверенът. Така описаните действия могат да се случват на микро-ниво (местни общности), както и на макро-ниво – обществото, държавата, наднационални общности като ЕС.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Участието може да бъде кооперативно или конфронтационно. Кооперативното се случва тогава, когато обикновени граждани (или техни представители) се включват в работата на различни консултативни органи към институциите на държавата. Конфронтационното участие се случва тогава, когато групи граждани, които са потиснати, отхвърлени или маргинализирани, започнат да настояват за своето включване в процеса на вземане на решения. Този тип участие обикновено е част от по-голям процес на протести или на гражданско неподчинение.

Благотворният ефект на участието върху самите участващи граждани е тема, известна още от древността. В документите на Международната асоциация за гражданско участие (International Association for Public Participation) е разписано, че: „Процесите на участие позволяват на хората да виждат по-ясно сложната природа на ситуациите, в които живеят и работят, както и да се учат от опита. Посредством своето участие, хората могат да идентифицират възможности и стратегии за действие, както и да постигат солидарност в името на промяната”.

Според германския философ Юрген Хабермас, англичанина Джон Роулс и други е, че едно политическо решение може да е напълно легитимно единствено, ако е било резултат от обсъждания между гражданите, при разумно благоприятни условия. Обикновено се приема, че тези условия включват прозрачност, включеност (на максимално количество хора), свобода на изказа, добра воля и добри (уважителни) обноси. На практика, делиберативната демокрация е опит за разширяване на обхвата и ефективността на подобни дискусии на гражданите.

Въпросът с гражданското участие е особено болезнен в рамките на ЕС, оказал се в криза на легитимност по средата на второто десетилетие от 21-ви век. Все по-малко европейски граждани смятат, че ЕС „работи за тях”; и все повече – че Съюзът е инструмент в ръцете на малка група бюрократи, намиращи се в Брюксел. На тази основа избуява онзи „евроскептицизъм”, който води след себе си появата на популистки и ксенофобски партии. Степента на отчуждение на гражданите от ЕС става

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

шокиращо очевидна при гласуването на гражданите на Обединеното кралство за напускане на Съюза под лозунга „Искаме си страната обратно!“.

Гражданското общество играе все по-голяма роля в процесите на управление и развитие в днешния век на глобализация. Гражданската активност се проявява както през формални граждански структури, така и посредством мобилизиране на гражданска енергия чрез неформални форми за отстояване на общи интереси – тенденция, която притежава голям потенциал.

Гражданската активност е процес на участие на гражданите, посредством който те могат да предявят и защитят своите интереси, нужди и ценности пред управляващите и да се включат във вземането на важни решения и във формирането на публичните политики - на национално и местно ниво. Същевременно, гражданското участие е задължителен елемент на голяма част от принципите на доброто управление на местно ниво, които включват и обществения контрол върху решенията и действията на местните власти.

Редица документи на европейско ниво, по които и българската държава е страна, определят европейската правна рамка за гражданско участие в процеса на вземане на решения на местно ниво.

Европейска харта за местното самоуправление е основополагащ документ на Съвета на Европа са гарантирани принципите на гражданско участие в управлението на местно ниво. В нея изрично е регламентирано, че наред с участието в избори за органи на местната власт, следва да се гарантира възможността за пряко участие на гражданите в събрания на местната общност, референдуми и други, позволени от закона форми.

Кодекс на добрите практики за гражданско участие в процеса на вземане на решения е един от новите документи на Съвета на Европа, посветени на гражданското участие на национално и местно ниво. Основната цел на Кодекса е да допринесе за създаването на благоприятна среда за неправителствените организации в държавите-членки на Съвета на Европа. В Кодекса са формулирани основните принципи на гражданското

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

участие, които са представени в отделна точка на този документ. В него се определят и етапите в процеса на вземане на политически решения, както и различните възможности за включване на гражданските организации в тях.

Препоръка № 19 на Комитета на министрите от декември 2001 г. за гражданското участие в местния обществен живот се отчита необходимостта от обогатяване на местната политика с различни форми на пряко участие на гражданите. В Препоръката изрично се подчертава, че диалога между гражданите и изборните представители в местната власт е от особена важност за местната демокрация, тъй като повишава легитимността на местните демократични институции, както и тяхната ефективност. Препоръката ангажира правителствата на държавите членки на Съвета на Европа да провеждат политика, включваща местните и регионалните власти, насочена към насърчаване на гражданското участие на местно ниво.

Стратегия за иновации и добро управление на местно ниво, приета от Съвета на Европа, има за основна цел да мобилизира и стимулира действия от страна на всички заинтересовани страни на централно и местно ниво, за да могат гражданите на всички европейски страни да се възползват от доброто демократично управление. Участието на гражданите и организациите на гражданското общество в процесите на вземане на решения на местно ниво е критерии за оценка на демократичността на дадено общество, тъй като такова участие е от решаващо значение за прозрачно и отговорно местно самоуправление, работещо в интерес на общността.

Гражданското участие също заема важно място в Лисабонския договор. Дял II от Договора (Демократичните принципи) подчертава принципа на представителната демокрация и участие, т.е. съответно ролята на гражданите във функцията на Съюза. Що се отнася до последното, Договорът задължава институциите на Европейския съюз да участват в консултации и да поддържат открит и прозрачен диалог с гражданите. В тази връзка Европейската комисия има особена отговорност.

В България нормативната основа на участието на гражданите в управлението на първо място е уредена в Конституцията на Република България. В Конституцията е зададена

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

рамката, а другите нормативни актове определят различните и конкретни аспекти от участието на гражданите в местната власт.

На основата на Закона за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление и Закона за местните избори се решават въпроси от местно значение. Тези закони предлагат съответните демократични форми за участие на гражданите в осъществяването на местната власт.

Законът за нормативните актове цели да усъвършенстване подготовката, издаването и прилагането на нормативните актове, включително местните нормативни актове, които уреждат участието на гражданите в местното самоуправление.

Законът за административно-териториалното устройство на Република България постановява правилата за промяна на административно-териториалните единици чрез участие на гражданите при провеждане на референдум и така се взема и участие в местната власт.

Административно процесуален кодекс е основен процесуален закон, който дава възможност на гражданите и техните организации да оспорват административни актове на местните административни органи по съдебен и административен ред. Чрез него се осъществява и контрол върху местните органи.

Законът за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление урежда условията, организацията и реда за пряко участие на гражданите на Република България при осъществяване на държавната и местната власт. Прякото участие се осъществява чрез: референдум; гражданска инициатива; европейска гражданска инициатива по смисъла на чл. 2, т. 1 от Регламент (ЕС) № 211/2011; общо събрание на населението.

Законът за достъп до обществена информация (ЗДОИ) регламентира спецификата и начина за предоставяне на този вид информация. Правото на гражданите да получават достъп до информация е регламентирано и от чл. 41 от Конституцията на Република България.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Гражданското участие в местното самоуправление е регламентирано с конкретни текстове в редица други закони и подзаконови нормативни актове, които в общия случай въвеждат задължения на органите на местното самоуправление да провеждат публични обсъждания при приемането и / или отчитането на изпълнението на местни политики в различни сфери. Такива са например:

- ☐ Законът за регионалното развитие;
- ☐ Законът за публичните финанси;
- ☐ Законът за общинския дълг;
- ☐ Законът за устройство на територията;
- ☐ Законът за общинската собственост;
- ☐ Законът за туризма
- ☐ Законът за опазване на околната среда и редица други.

На базата на така очертаната правна рамка, а също и според проучване извършено от Български център за нестопанско право може да се направи извода, че има създадена нормативна уредба, която дава възможности за непосредственото включване на гражданите и техните организации в процесите на вземане на решения и в нормотворческия процес. Съществуващата законова уредба обаче следва да се допълни с конкретни механизми на взаимодействие на гражданите и техните организации с публичната власт.

6. Европейски практики на гражданско участие

Настоящият обширен анализ разглежда европейските практики за гражданско участие в 14 страни: Австрия, Белгия, Германия, Гърция, Естония, Литва, Полша, Румъния, Словакия, Словения, Унгария, Хърватия, Чешка република и Швеция.

Федералната конституция на *Австрия* предвижда различни форми на пряко гражданско участие в управлението на страната. Обвързващи референдуми се провеждат по

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

законопроекти за федерално законодателство, вече одобрени от Парламента, при искане на мнозинство от Долната камара на Парламента. При законопроект за федерално конституционно законодателство, най-малко 1/3 от членовете на една от камарите могат да поискат подлагането му на национален референдум. Допитването до народа е задължително по законопроекти за федерално конституционно законодателство от изключително значение.

Гражданското участие на регионално равнище е предвидено предимно в регионалните конституции, а на местно равнище – в регионалното обикновено законодателство. В сравнение с федералните закони, на регионално равнище се предвижда също така – досега в пет (от девет) региона – задължителен референдум, иницииран от граждани по вече прието законодателно решение, но преди обнародването му (така наречения “вето референдум”). В други три региона се предвижда комбинация от успешна гражданска инициатива с последващ необвързващ референдум, ако регионалното законодателство не съответства на инициативата.

В няколко регионални конституции предвиждат изрично право на гражданско обсъждане на важни въпроси. Например, провинция Форалберг е разработила особени консултативни органи по конкретни проекти на регионално и местно ниво, съставени от граждани, които повече са избрани на случаен принцип и се ръководят на база консенсус.

Друга много характерна черта на австрийската публично-правна система е не териториалното самоуправление, т.е. формации базирани на публичното право (учредени главно със специално законодателство), със задължително членство и групирани около конкретни професионални интереси. Това професионално самоуправление предполага представителство на интересите на неговите членове спрямо държавата на всички нейни равнища, но и изпълнение на специфични задачи на публична администрация, възложени им по отношение на съответните членове на формацията.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Относно използването на информационни и комуникационни технологии, няколко федерални законодателни акта регламентират използването им. Това са Закона за електронните подписи, Закона за електронното управление, Закона за предоставяне на официални документи, и Закона за повторно използване на публична информация. Някои важни федерални публични регистри са изцяло електронизирани, като например кадастъра, регистрите на населението и търговския регистър. Развива се и широка дейност на регионално и местно равнище в този аспект, чрез редица онлайн портали за достъп до публична информация.

Белгийският Закон за общините регулира формите на гражданско участие в местното самоуправление на страната. Общинският съвет може, по собствена инициатива или по искане на жителите на общината, да се консултира с тях по всички въпроси от общински интерес. Резултатите от допитването не са обвързващи.

Законът предоставя възможността на минимум 20 граждани на общината, навършили 16 години, да представят на общинския съвет свое искане или предложение. Отделно от това, Фламандският парламент е приел редица законодателни мерки, насочени към насърчаване и засилване участието на гражданите на местно равнище в своите общини. Жителите на общината имат право – при определени условия – да поискат предложения и въпроси, свързани с общинските политики и предоставянето на услуги, описани в мотивирано изложение, да бъдат включени в дневния ред на общинския съвет. Отделно, всеки гражданин има право да внася до общинските власти писмени петиции по въпроси от компетентността на общината, подписани от едно или повече лица.

Законът за общините също регламентира навременното публикуване на информация от страна на местните власти. Той предвижда предварително обявяване на сайта на общината, както и на публични места в общината, времето, мястото и дневния ред на предстоящите заседания на общинския съвет. Общините са задължени да публикуват и разпоредбите на общинския съвет, както и планове си за развитие, устройство на територията, бюджетите и отчетите си.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

По искане на общинския съвет, могат да бъдат създадени и консултативни съвети, които да провеждат общи събрания на местното население, с цел събиране на мнения и препоръки по конкретни въпроси. Законът за общините също предвижда възможността *част от общинския бюджет да бъде предоставен на инициативни граждански групи или на квартални съвети, за реализиране на конкретни дейности.*

Назначаването на омбудсман (обществен посредник) за Фламандския регион е задължително. Омбудсманът се назначава от фламандския парламент, без процедура на обществена консултация. Функциите на омбудсмана са да разглежда жалби на гражданите, да сезира компетентните органи, да прави предложения и препоръки, и да наблюдава спазването на моралните и нравствените задължения на членовете на фламандския парламент. Предвидена е и възможност за назначаване на общински омбудсман, но това става по самостоятелно решение на съответната местна власт.

Относно електронното правителство, различни общини са предприели законодателни и други мерки за насърчаване използването на информационни и комуникационни технологии за улесняване участието на гражданите в местното управление, например по отношение на придвижването на жалбите, създаването на консултативни съвети, и въвеждането на писмени жалби.

В Германия участието на обществеността на местно равнище се осъществява в рамките на местното самоуправление, както е гарантирано в основния закон. Възможностите за участие са разнообразни и се регламентират от местните власти на тяхна отговорност. Без да са обвързани от време или място, съвременните телекомуникационни технологии предлагат по-широк достъп за участие. По традиция, участието на обществеността е под формата на публични събрания, например, *на детски или младежки парламенти, но съществуват и други възможности, като референдум, петиции, жалби, и обществени консултации.*

Местните и областните наредби на провинциите предоставят регулаторната рамка за референдумите. Съществуват различия между провинциите по отношение броя на необходимите подписи, срокове и предмет на референдумите.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Въпросите, по които може да се проведе референдум, са различни за различните провинции. В Долна Саксония, например, е възможно гражданите с право да гласуват в общината да отзовават пряко избрани кметове и окръжни изпълнителни директори, както и да анулират нормативни актове приети от местната власт. В допълнение към референдумите, Долна Саксония предвижда също така и възможност жителите на общината да поискат от избраните местни представители да вземат отношение по конкретен проблем в публична среща. Жителите, които са навършили 14-годишна възраст, имат право да подават такива петиции. Петициите могат да се отнасят само до въпроси в обхвата на компетентност на общината. Броят на подписите, необходими за да бъде приета петицията, се различава в зависимост от големината на общината.

Обществените обсъждания се използват на всички равнища на управление, подпомогнати от Интернет платформи за участие и обсъждане. Много общини предлагат дискуссионни платформи за идеи, коментари и жалби от страна на обществеността.

В някои провинции са назначили омбудсмани за подпомагане на комисиите по петициите. Задача на омбудсмана е да защитава правата на гражданите спрямо държавните институции и публичната администрация и да консултира гражданите по социални въпроси. За тази цел са приети специални закони. Много агенции също са определили лица за контакт с обществеността. Германия няма законодателство за назначаване на омбудсмани на местно равнище, но местните власти могат да решат дали да го направят на своя отговорност в рамките на местното самоуправление. Много градове, общини и области имат омбудсмани.

Преди почти три години в Германия Съветът по планиране на информационните технологии определи DCAT-AP.de като официален стандарт за обмен на общи отворени административни данни. Чрез този интернет портал се поддържат

Редът за подаване на жалби гарантира, че всеки гражданин може да подава молби или жалби до отговорните институции и до законодателната власт. И германският Бундестаг, и парламентите на провинциите имат комисии по жалбите. Съгласно

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Основния закон, правото на жалба се отнася до всички публичноправни институции и по този начин и до общините. По отношение на въпроси от местно значение, гражданите могат да се обръщат директно към местните власти, съставени от избрани представители (местни и областни съвети).

В Гърция на национално равнище Конституцията и изборното законодателство предвиждат провеждането на национален референдум. Референдум по законопроекти, приети от Парламента, регламентиращи важни социални въпроси, с изключение на данъчни въпроси, се обявява с указ на Президента на Републиката. В Закон се предвижда възможността за провеждане на местни референдуми по сериозни общински въпроси по инициатива на общинските власти. Гражданите, които имат право на глас в местните избори, могат да участват в референдума. Референдум не може да се провежда по въпроси, свързани с бюджета или с налагането на такси.

Освен чрез референдуми, гражданите могат да участват в местното самоуправление и чрез консултативни комисии. Комисията се състои от представители на местната общественост от различни кръгове – търговски, работодателски, родителски, спортни, културни, юридически, граждански и други сдружения и организации. Подобни консултативни комисии съществуват и на регионално равнище. Задълженията и функциите им съответстват на тези на общинските комисии.

В Закон се предвижда, че в местните общности могат да се свикват събрания на жителите от представителя или от председателя на консултативните комисии, съгласувано с кмета. Тези събрания се провеждат най-малко един път годишно с цел формулиране на предложения, отнасящи се до въпроси свързани с местната общност. Решенията се вземат с обикновено мнозинство от присъстващите членове. Специално, що се отнася до регионите, на разположение е и процедура за електронни консултации с гражданите, заедно с формулирането на становище от регионалната консултативна комисия. След като предложенията бъдат събрани и разпределени по групи от регионалните служби, те се внасят от председателя на регионалната консултативна комисия на нейно заседание.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Освен националния омбудсман, Закон предвижда и избирането на местен омбудсман (обществен посредник) в общини с над 20 000 жители. Местните омбудсмани се избират от общинските/регионалните съвети и са отговорни пред тях.

Съществуват редица добри практики в Гърция относно електронното управление. Чрез използването на информационни и комуникационни технологии на национално и местно равнище, гражданите са улеснени и получават обширен достъп до информация и възможност да изразят становище. Гръцкото правителство осигурява отворени правителствени услуги, основани на обща рамка от принципи като прозрачност, консултации, отчетност и децентрализация. Граждани и организации могат да публикуват своите мнения, предложения и критики.

Видно е и в портала ЕРМИС разпространяването на информация за гражданско участие в управлението, особено на национално равнище.

Конституцията на *Естония* предвижда провеждането на национален референдум. Предложения за промяна в Конституцията задължително трябва да бъдат подложени на национално допитване. Други конституционни промени, както и въпроси от национално значение също могат да подлежат на референдум, но не е задължително. Резултатите от всички референдуми са с обвързващ характер. Законът за местното самоуправление определя, че гражданите на всяка община или населено място имат правото да участват в местното самоуправление. Основният инструмент за пряко гражданско участие на местно ниво е гражданската инициатива.

Естония е първата страна в света въвела електронно гласуване. През 2007 г. естонците гласуват електронно на парламентарни избори. От 2011 г. те могат да се регистрират за гласуване и чрез мобилни устройства.

Друга форма на гражданско участие на местно ниво в Естония са проучванията на гражданското мнение. Общинският съвет има правото да организира и проучване на мнението на местното население по важни въпроси свързани с местното самоуправление. Всички заседания на общинския съвет са публични, освен когато въпросите за обсъждане са обект на държавна тайна според законодателството.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Правителството на Естония е изготвило „Кодекс на добрите практики за публично ангажиране“, с препоръки и принципи за включването на гражданите в процеса на вземане на решения. Той е публично достъпен на официалния сайт на правителството. Според този документ, основните механизми за включване на гражданите в управлението на страната са информирането, консултирането и участието. Освен чрез навременното публикуване на информация относно предвидените законодателни промени, правителството и институциите се ангажират също така адекватно да проучат публичните настроения, както и пряко да включат заинтересованите страни под формата на съвместни работни групи. Включването на заинтересованите групи цели да повиши легитимността на решенията. Държавните органи са длъжни да предоставят обширна информация на заинтересованите страни, които ще участват в консултациите, относно обекта на обсъждане. Следват публичните консултации, които се провеждат на два етапа – преди изготвянето на законопроект или програма, и след това.

На присъстващите граждански групи се гарантира правото да изразят становище и препоръки впоследствие. Редовните публични консултации по важни въпроси поддържат диалога между политическия елит и гражданите на страната и могат да бъдат изтъкнати като позитивен пример, който да бъде използван и в други държави.

Според Конституцията на Република *Литва*, национален референдум се насрочва, когато такъв бъде поискан чрез подписка от граждани с избирателни права, или от членовете на Парламента. По въпроси свързани с промени на някои членове от Конституцията, провеждането на референдум е задължителен. Съществуват и консултативни референдуми.

Законодателството на Република Литва не предвижда опцията за провеждане на местни референдуми, но гражданите могат да изразяват своето становище по въпроси свързани с местното самоуправление в така наречените „проучвания на мнението на местното население“. Жителите могат да изразяват своето становище по проблемите на управлението на публичните общински дела като участват в проучване на мнението на местното население.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Резултатите от проучването имат консултативен характер. Право да инициират проучване имат жители на общината, Общинския съвет, и административния ръководител. Територията на гласуването се избира като се вземат предвид актуалността на въпросите, представени за проучване на мнението. Проучването на мнението може да стане чрез гласуване по време на събрание, или посредством извадково проучване, проведено чрез интервюиране на респондентите в домовете им. Комисията по проучването представя резултатите на директора на общинската администрация. Общинският съвет трябва да разгледа въпроса/въпросите включени в проучването на следващото си заседание и да изрази отношение по тях, излагайки своите мотиви. Решението трябва да бъде официално оповестено чрез местните средства за масово осведомяване и на Интернет страницата на общината.

Гражданите също така могат да внасят коментари и предложения, когато правните актове се публикуват преди приемането им. Заседанията на общинските съвети са открити за обществеността. Председателстващото заседание има право да разреши на поканени лица да се изказват на заседанието. Ако даден въпрос, който се обсъжда на заседание на общинския съвет, е свързан с други лица, присъстващи на заседанието, на тях им се разрешава да зададат своите въпроси към докладчиците и да се изказват в съответствие с процедурата, предвидена в правилника за работа.

В Литва има само национални омбудсмани, които се назначава от Парламента. Той има правомощия и да разследва оплаквания за злоупотреби със служебно положение от длъжностни лица и чиновници в публичната администрация. На местно ниво може да се отличи една конкретна добра практика, която наподобява на омбудсмана. Това са така наречените „старейшини“ – или представители на местната общност. Назначаването на такива е регламентирано в Закона за местното самоуправление. Кандидатът за старейшина се издига пряко от гражданите, и може да бъде всеки местен жител, както и представител на неправителствена организация, асоциация, сдружение, или фирма която извършва дейност на съответната територия. Старейшината се избира на събрание на населението или с проучване. Селища, намиращи се на територията на една община, могат да сформират „старейшинство“, съставено от съответните местни

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

старейшини. Проектът за формиране на старейшинство се одобрява от общинския съвет по предложение на директора на общинската администрация. На свои заседания, старейшините разглеждат и вземат решения по въпроси, които са от интерес за жителите на старейшинствата. Ролята им е да служат като посредник между обществените интереси и местната политическа власт.

Според Конституцията на Полша, правителството може да насрочи национален референдум по важни въпроси за страната, при промени в Конституцията, или при ратифициране на международен договор. Гражданите също могат да инициират референдум, чрез подписка подкрепена. Законът за националните референдуми гласи, че Парламентът решава дали да проведе референдум, дори и в случай че са събрани необходимия брой подписи.

Освен правото да инициират референдум, гражданите могат да предлагат и национално законодателство чрез гражданска инициатива. На местно ниво, някои общини/населени места предвиждат възможността за гражданска инициатива. Минималният брой подписи е различен, като всяка местна власт сама определя съответния праг. Член от Конституцията на Полша позволява организирането на местни референдуми по важни въпроси свързани с местното самоуправление. Отделно, Законът за местното самоуправление предвижда 10% от гражданите на дадена община/населено място да могат да инициират референдум на територията си.

Публичните консултации са една от основните форми на диалог между местната власт и местното население в Полша. Провеждането им е предвидено в Закона за местното самоуправление. Публични консултации трябва да се проведат преди приемането на градоустройствен план, както и при планирането на проекти с осезаем ефект върху околната среда. Това е предвидено в Закона за устройство и развитие на територията, както и в Закона за достъп до информация за околната среда и нейното опазване. Все повече общини и градове избират да включат публичните консултации в своето местно законодателство.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Правителството на Полша полага усилия в развитието на електронното управление, с цел улесняване на комуникацията си с гражданите. Законът за компютързация на операциите на субекти извършващи обществени задачи, е основния инструмент, който регулира електронното правителство. Чрез него, управляващите са изготвили и редица програми за насърчаването на информационните и комуникационните технологии, като: „Националната програма за интегрирана компютързация 2020“, „Дигитална Полша 2014-2020“, и „Националната стратегия за развитие 2020“.

Също така „Законът за достъп до публична информация“, гарантира правото на гражданите да изискват касаеща ги информация от съответните органи, които от своя страна са задължени да отговорят в определен времеви срок.

Съгласно Конституцията на Румъния, съществуват два случая, в които провеждането на национален референдум е задължително. Единият е за отстраняване от длъжност на Президента на страната, а другият случай е когато се правят промени в Конституцията. Според Закона за организацията и провеждането на референдум, резултатите от тези допитвания са с обвързващ характер. Необвързващи (консултативни) референдуми могат да се проведат по други въпроси от национално значение. Такива може да инициира единствено Президента. Освен инициирането на промени в Конституцията, гражданите на Румъния могат да предлагат и други законодателни промени. Законодателна инициатива се разглежда от Парламента. На местно равнище гражданите не могат да инициират референдум. Според Закона за референдумите, това може да стори председателя на Общинския съвет или 1/3 от общинските съветници. При законопроект за изменението на териториалните граници на общини, градове или окръзи, допитването до местните жители чрез референдум е задължително.

Чрез Законът за прозрачността на процеса на вземане на решения в публичната администрация се цели да се стимулира активното гражданско участие в процеса на вземане на решения на национално и местно равнище. Предвидена е и възможността да се организира публично обсъждане, по инициатива на административния орган. Срещите са открити и за медиите, което стимулира по-голяма прозрачност. Всички заинтересовани страни имат правото да изразят становище по законопроекта по време

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

на публичното обсъждане, но окончателното решение принадлежи на административния орган. Когато изготвя финалния си анализ за дадения законопроект, административният орган е задължен да даде отчет за всички препоръки и становища, които е получил от заинтересованите страни.

Законът за свободния достъп до публична информация описва правомощията на гражданите и регулира процедурите по изискване на информация от органите на публичната администрация. Публичната власт или институция, до която е изпратена молба за достъп до информация, е задължена да отговори на подателя в срок. Отказът за предоставяне на поисканата информация трябва да бъде мотивиран и съобщен в срок.

Парламентът на Румъния назначава национален Омбудсман, който е отговорен за гражданите от цялата страна. Седалището на институцията Омбудсман е в Букурещ, но също така разполага и с 14 териториални офиса. Освен физически, гражданите могат да отправят своите петиции към Омбудсмана по телефон и по електронна поща. Официалната Интернет страница на институцията дава обширна информация за правата на гражданите, компетенциите на Омбудсмана, и процеса на отправяне и разглеждане на петиции.

Конституцията на Република Словакия позволява на гражданите да инициират национален референдум. Президентът е задължен да насрочи такъв, ако е подкрепен в подписка от граждани с избирателни права. Парламентът на страната също има правото да инициира референдум, чрез резолюция подкрепена от присъстващите членове на пленарното заседание. Освен това, парламентът е задължен да разгледа и обсъди исканията на граждани, ако те са събрали минимум 100 000 подписа под формата на петиция. Основните нормативни актове, регламентиращи прякото участие на гражданите на местно ниво са Закон относно устройството на общините и Закон относно самоуправляващите се региони. Като се има предвид, че Словашката република разграничава две нива на местно самоуправление, които са общини и региони, тези два нормативни акта обхващат общата законова регламентация в тази област. Гражданското участие се насърчава чрез различни инструменти, като например

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

местни референдуми и местни събирания на граждани. Освен това, гражданите могат да подават жалби и предложения до органите на местно самоуправление. Закон относно правото на петиции дава право на гражданите самостоятелно или съвместно да се обръщат към държавните органи или органите на местното самоуправление по въпроси от обществен или друг общ интерес със заявления, предложения или жалби. Общинските съвети в Словакия са законово задължени да се допитват до местните граждани чрез референдум при определени обстоятелства. Местен референдум може да бъде иницииран и от гражданите, с подписка.

Формите на консултативно гражданско участие включват правото да се присъства на заседания на общинския съвет, правото да се изискват разяснения по общи разпоредби одобрени от общинския съвет, правото на местни събирания на граждани, и правото да се подават жалби до местните органи. Заседанията на Общинските съвети по принцип са открити и публични, така че гражданите могат да участват в тях. Закрито заседание се провежда само, ако се обсъждат въпроси, свързани с информация, защитена от специални закони. Ако гражданин поиска правото да се изкаже по време на заседанието на Общинския съвет, на него може да му бъде позволено да направи това.

Друга форма на гражданско участие включва публични събирания на жителите на общините. Тази форма е предвидена в Закона за устройство на общините и позволява на Общинския съвет да свиква публични събирания на жителите на общината или на част от нея с цел обсъждането на общинските дела.

Словашкото правителство си е поставило за цел изграждането на модерно и ефективно електронно управление. Най-важният нормативен акт в тази област е Закон относно електронната форма на управление от публичните власти и относно изменения и допълнения към други актове (Закон за електронно правителство), който е в сила от 1 ноември 2013 г. Целта на този закон е да се определят общите процедурни правила за упражняването на публична власт в електронна форма, включително всички необходими правни институции и създаването на функционален модел на електронните услуги за държавните органи и публичните институции, както и връзка към основните регистри на публичната администрация.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

В Словакия не съществува законова рамка за назначаването на местен омбудсман, но някои от местните власти създават институции, подобна на нея, на доброволни начала. Местният омбудсман в този случай няма никакви задължителни правомощия или компетенции.

Законът за местното самоуправление е основния нормативен инструмент, който осигурява правото на гражданите да участват пряко във вземането на решения на местно равнище в *Словения*. Формите на гражданско участие са общинските референдуми, гражданските инициативи и събрания на местното население. Законът за местното самоуправление урежда два вида местни референдуми: референдум след приети общински наредби, които все още не са влезли в сила и не засягат въпроси за бюджета или местни данъци и такси, и консултативен референдум по всеки въпрос в рамките на компетентността на общината.

Инициативата за референдум по общинска наредба може да бъде предприета от членовете на общинския съвет, от кмета или от 5% от гласоподавателите в общината. Ако референдумът се иска от членове на общинския съвет или от кмета, обявяването му е по избор, но ако е поискан от избирателите – той е задължителен. Общинският съвет може да обяви консултативен референдум по отделни въпроси от специален интерес, попадащи в компетентността на общината, за да провери общественото мнение. Общинските органи не са обвързани с резултатите от консултативния референдум.

Съгласно член от Закона за местното самоуправление, събрание на гражданите може да се свика за цялата община или за отделна нейна част. Гражданското събрание не разполага с консултативни правомощия. Член от Закона за местното самоуправление предвижда възможността за граждански инициативи, свързани с приемането или отмяната на общински актове и решения. Общинската структура до която е адресирана, е длъжна да се произнесе по инициативата в срок определен от общинската наредба.

Много обществени услуги в *Словения* са улеснени от информационните и комуникационни технологии. Сред тях са и подкрепата за граждански инициативи

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

референдум, което може да се направи чрез ръчен подпис, както и по интернет. За тази цел гражданите трябва да имат електронен подпис, какъвто те получават от държавния орган безплатно.

Гражданите в Чехия имат възможността да инициират местни и регионални референдуми. Законът за местните референдуми гласи, че референдум може да бъде иницииран от общинския съвет или от граждански комитет подкрепен с подписка от определен процент от жителите на общината с право на глас, в зависимост от големината на общината. Референдумът може да се проведе по въпроси, отнасящи се до сферата на собствени компетенции по самоуправлението. □ Консултиране с гражданите:

Съществуват и други възможности за пряко гражданско участие и за информиране на обществеността, като обсъждания на срещи и дискусии по различни теми или публични проекти, дейности на асоциации, създаване на квартални сдружения и комитети, и правото на петиции. Гражданите разполагат с възможността да дават становища по въпросите, които се обсъждат на заседания на общинския и регионалния съвет на тяхната територия, да правят бележки по проекта за бюджет на общината и региона, както и по годишния финансов отчет за изминалата година. Местния изпълнителен орган е задължен да обсъди на заседание въпрос от неговата компетентност, ако такъв е поставен с искане в подписка от жителите на общината или региона.

Чешкото законодателство не предвижда създаването на местен омбудсман.

Електронно правителство:

В Чехия широко се обсъжда проблема със слабото участие на гражданите в изборите. Една от възможностите за по-активно гласуване е въвеждането на електронното гласуване или гласуване по пощата.

Конституцията на *Швеция* позволява провеждането на национален референдум по всички въпроси значими за обществото. Гражданите нямат право да инициират референдум на национално равнище. Предложението за референдум се подлага на

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

парламентарно гласуване. Националните референдуми са с консултативен характер и нямат кворум (минимален брой гласували) за валидност. На местно равнище, гражданите имат правото да инициират референдум. Гражданската инициатива трябва да бъде подкрепена от определен процент от имащите право на глас сред местното население. Окончателното решение за насрочване на референдум принадлежи на Общинския съвет. Всички местни референдуми са с консултативен характер.

Принципът на публичен достъп е залегнал в Конституцията. Този принцип означава, че на широката общественост и на средствата за масово осведомяване – вестници, радио и телевизия, трябва да се гарантира безпрепятствен поглед върху дейността, извършвана от правителството и местните власти. Освен, че всеки има право да чете публични документи съхранявани от публичните институции, държавните служители и други, които работят в централната администрация или в местните органи, имат правото да раздават на външни лица това, което знаят като информация. Около 40% от държавните агенции разполагат с портал за отворени данни, достъпни до широката общественост. Всичко това гарантира високо ниво на прозрачност и намалява риска от корупция и конфликт на интереси.

Правителството на Швеция е силно ангажирано за гарантирането на диалога между властите и гражданите. То вярва, че постоянният диалог между вземащите решения и избирателите е важен фактор, който лежи в сърцевината на демокрацията в обществото и създава условия за вземане на обществено полезни и легитимни решения. На местно равнище, правителството подпомага дейността на Асоциацията на местните власти и региони.

7. Успешни европейски модели за гражданско участие в местни политики

Съвременна Европа пледира за привличането на младите хора в решаването на техните проблеми от месните власти. През март 1992 г., Конгреса на местните и регионални власти към Съвета на Европа в Европейската харта за участието на младите граждани,

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

препоръчва на местните власти да си взаимодействат при решаването на следните проблеми:

- ❖ социално-културна дейност и свободно време;
- ❖ насърчаване на младежка заетост;
- ❖ жилищна политика в подкрепа на младите хора;
- ❖ формиране на политики в социалната и здравната сфера с фокус потребностите на младите хора.

Младите хора често срещат трудности, свързани с устройването им с жилища, трудова реализация, достъпност до удобни и качествени услуги по отглеждането и възпитанието на деца им, създаването на свободна и естетична среда за отдих и развлечения, са от компетенциите на местните власти. Преодоляването на горе изложените трудности ще бъде значително по-ефективно, ако младите хора са въввлечени в този процес и активно участват.

Пример за гражданска инициатива за „достъпни жилища” в Люцерн, Швейцария. В Люцерн е относително скъпо да се купят или вземат под наем апартаменти и къщи. Това означава, че по-малко привилегированите групи, като семейства с много деца, самотни родители, младежи и определени групи имигранти, имат жилищни проблеми. Общината поддържа и разработва определен брой общински жилища или частни кооперативи, където цените на наемите са средно с 15-20% по-ниски от тези на пазара.

Ценностите на демокрацията и гражданското участие са дълбоко вкоренени в норвежкото общество, изградено на принципа на „плоските йерархии“, чрез който се скъсява разстоянието между обикновените хора и тези с политическа и икономическа мощ. Социалното включване е на висока почит, а участието на гражданите, освен принцип на законово ниво, е и работещ механизъм, който не учи хората какво да мислят, а да мислят как могат да бъдат по-полезни и активни. Градският район на Sagene в Осло предлага иновативен пример за сътрудничество между местните власти и гражданското общество. Той показва как действията между различните сектори и групи, отчитайки различните интереси, водят до творчески решения. Основна цел на

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

местната администрация е била да се достигне и до включването на тези групи, които рядко се чуват в обществото. Sagene е един от 15-те градски квартали на Осло, където всеки от кварталите се ръководи от избран наместник от Областния съвет. Съветите, от своя страна, са компетентни по въпроси, свързани с управлението на детските градини, здравните услуги, социалните грижи, детските въпроси, околната среда и поддържането на местните паркове. Местният областен съвет решава през 2001г. Да бъдат изследвани и стимулирани нагласите и приоритетите на населението за по-активно гражданско участие. Процесът е имал за основни цели: подобряване на жилищните условия, по-добра среда за подрастващите, подобрени обществени пространства и сигурност, подкрепа за наркозависими, нуждаещи се от психиатрична помощ, подобряване на обществения транспорт и на укрепването на местните дейности на доброволците. Едно от първите събития е било “ Future Scenario Workshop “, където по-голямата част от участниците са били отделни граждани и представители на различни местни групи. През този период са приложени различни методи за водене на разговори с представители на властта, включително и лице в лице разговори между местното население и политиците, срещи с обществеността, използващи творчески подходи, като диалози, съвместно пиене на кафе, включване в арт проекти. “Парковете и площадите са народни градини” е идеята за развитието на местните открити пространства като места за срещи и демократични арени на възгледи. Въз основа на информация, предоставена от публичните заседания на местните съвети, са разработени конкретни планове за публичното пространство и парка в този квартал на норвежката столица. Държавната банка за жилищно кредитиране, предоставя частично финансиране за привеждане на парка в подходящ вид.

Швеция е страна с богат опит за детското участие в местни дейности. Ула Берглунд (Ulla Berglund) проучва значението на детското участие в проект за изследване на възможностите за подобряване на градското планиране в няколко квартала на Стокхолм. Децата, които участват в проекта са на възраст между 10 и 12 години. Те създават компютърни карти, на които означават своите предпочитани маршрути и специални места, както и дейностите, свързани с тези места, като добавят и

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

коментари за това какво ги впечатлява в тези места. Оказва се, че децата могат да създадат цялостна картина на пространствения контекст, в който живеят и по този начин могат да послужат като средство за ефективно пространствено планиране.

В Швеция деца са включени и при изследване ролята на околния пейзаж за две детски площадки в две шведски общности. Едната площадка е разположена в непосредствена близост до гора, а другата няма достъп до естествена природна среда. Децата са показали как местните фактори като околния пейзаж и достъпът до други места за игра влияят на детските възгледи и начин на използване на детските площадки. Децата са способни да оценяват различни аспекти на детската площадка (като люлки, пързалки и др.), и че имат ясно изразено предпочитание за присъствието на гора наоколо. Свободният достъп до гората им осигурява допълнително пространство за игра и прави детската площадка по-интересна, а дизайнът ѝ е възприет като по-малко проблематичен. Заключение на Янсен е, че детската площадка наистина е място за децата, но не е непременно място *на* децата. Те имат симпатии към едно място заради комплекс от характеристики на пространството, включително качествата на обкръжението, които трябва да се вземат предвид при планирането на площадките.

Бюджетиране с участие на гражданите в Сопот, Полша. В полския град Сопот действа механизъм за прякото участие на гражданите в местния бюджет, т. нар. „бюджетиране чрез участие“. При гласуването на всеки общински бюджет, до 1% от него се отделя за гражданите, които сами могат да решат как да го използват. Идеята произтича от „Сопотската инициатива за развитие“, група от активни местни граждани сформирани през 2008 г., с цел насърчаването на гражданското участие в местното самоуправление и проектите за развитие на града. През 2009 г., групата стартира кампания под надслов „Демокрацията не е само избори“. В първата фаза на тази кампания, групата успява да се пребори за промени в общинския устав, който да позволи на гражданите да предлагат местно законодателство чрез инициатива, подкрепена от минимум 200 жители с избирателни права. Именно чрез такава гражданска инициатива, групата извоюва правото на гражданите да участват в

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

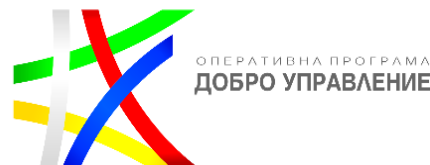

публични консултации с местната власт при решаването на важни въпроси от местното самоуправление. В третата фаза на кампанията, „Сопотската инициатива за развитие“ успява да убеди местната власт да позволи на гражданите сами да избират за какво да се харчи част от бюджета. Въпреки съпротивата на кмета, Общинският съвет приема резолюция на 6 май 2010 г., с която отделя сума от 3 млн. злоти (около 1% от общинския бюджет), която да е на разположение на гражданите и да се използва по тяхно желание. Процесът на „бюджетирането чрез участие“ не е едностранен, в който властта единствено предоставя средства на гражданските организации. Местната власт предварително организира граждански форуми, в които участват всички заинтересовани страни. Те биват разделени по целеви групи (екология, култура, здравеопазване, образование, инфраструктура), където обширно се дискутират нуждите за развитие във всяка сфера. Създават се и работни групи за изготвянето на конкретни проекти, които да бъдат финансирани през бюджета. Създава се и временен комитет за наблюдение на гражданското бюджетиране.

Граждански консултативни съвети в Тимишоара, Румъния, по инициатива на кмета. Целта на тези съвети е да се подобри диалога между гражданите и местните управляващи, чрез навременното установяване на проблемите и нуждите на гражданите в отделните квартали/райони. Днес има 20 действащи Граждански консултативни съвета, разделени по квартали и райони, които обхващат цялата територия на града. Във всеки от тях могат да членуват между 7 и 50 души, които живеят или работят в съответния квартал или район. Гражданските съвети нямат правен статут и се финансират с публични средства. Членовете им се срещат периодично за да обсъждат най-належащите проблеми, които се нуждаят от решение, и информират местната власт за това. Най-често става въпрос за инфраструктурата и градската среда. Отделно, някои от по-активните съвети сами предприемат инициативи и дейности за решаването на проблемите на територията им. *Пример за това са дните за почистване на квартала, както и кампания за набиране на средства за местно училище, което е било пред затваряне. Съветите организират и културни събития, и често се ангажират с младите хора, информирайки ги за процесите на местното самоуправление.* Някои от

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

тях издават и собствени вестници и бюлетини. Взаимоотношенията между местната власт и гражданските съвети се разрастват в последните години, като управляващите все по-усилено търсят начини за сътрудничество. Публичната администрация се консултира по важни въпроси с гражданите, и същевременно ги информира чрез кварталните съвети за своите приоритети и планирани проекти.

Доброволческа дейност в Европейския съюз се осъществява от над 100 милиона граждани от всички възрасти, които инвестират време, талант и пари и дават своя принос към обществото, в което живеят, като стават доброволци в граждански организации, младежки клубове, болници, училища, спортни клубове и др. Много от тези доброволци са на 50-годишна възраст и нагоре. Доброволците играят важна роля в разнообразни области като: образование, култура, спорт, околна среда, здраве, социални грижи, защита на потребителя, хуманитарна помощ, политика за развитие, научни изследвания, равни възможности и др. Това е особено важно в днешно време. Доброволческата работа се смята за активен израз на гражданско участие, което заздравява общи европейски ценности като солидарност и социално сближаване и затова бива насърчавано чрез различни инициативи. Различни европейски програми предлагат възможности за финансиране на проекти с трансгранично или цялостно европейско, които стимулират активното гражданство на възрастните хора.

8. Стандарти за качество на услугите

Въвеждането на стандарти за качество е особено важно изискване при предоставянето на различни услуги от страна на НПО или бизнеса в изпълнение на дадена общинска политика. Стандартите подпомагат мониторинга на политиките, тъй като по този начин се определят реални критерии въз основа на които могат да се измерват постигнатите резултати. Особено това е валидно за социалните услуги. Въведените стандарти са гаранция за осезателното подобряване на качеството на предлаганите от доставчика услуги. Особено добър пример в това отношение са практиките, които въвежда Великобритания и от които община Стамболово може да се възползва в максимална степен като адаптира някои конкретни изисквания от английския опит.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Със Закона за стандартите в социалните грижи от 2000 г. във Великобритания¹ са въведени **национални стандарти за качество на медицинското обслужване и социалните грижи**. Те са формулирани от гледна точка на хората, получаващи грижи, като определят какви трябва да са очакванията им към обслужването в социалните услуги.

Националните стандарти не поставят акцент върху процеса на извършване на услугата, а върху крайния резултат – въздействието върху нуждаещия се и неговото удовлетворение от предоставяните услуги и обезпечаване на неговото благополучие.

Законът определя 5 национални стандарта за качество, както следва:

1. Вие трябва да очаквате да бъдете уважавани, включени в грижите и подкрепата и да бъдете информирани какво се случва на всеки етап.
2. Вие трябва да очаквате грижи, лечение и подкрепа, които отговарят на вашите индивидуални потребности.
3. Вие трябва да бъдете в безопасност.
4. Вие трябва да очаквате да бъдете обгрижвани от служители, които имат необходимите умения да ви обслужват качествено.
5. Вие трябва да очаквате доставчикът на услуги да извършва рутинни проверки на тяхното качество.

В практиката на Комисията за качество на грижите съдържанието на националните стандарти е разяснено с конкретни примери от практиката, които демонстрират какво следва да е обслужването конкретно в болничното лечение, стоматологичната помощ, грижите в специализирани домове или грижите в общността.

Със Закона за грижите от 2014 г. се въвеждат 13 фундаментални стандарти за качество на социалните услуги. Фокусът на последната реформа е върху осигуряването на по-качествени грижи и повишаването удовлетвореността на потребителите от ползваните услуги.

---

¹ Изследване на прилаганите в страната стандарти за социални услуги за възрастни хора, Аналитичен доклад, Агенция за социално подпомагане

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фундаменталните стандарти не се различават от националните стандарти по ценностите и принципите, които утвърждават. Те ги допълват и разширяват законовата регламентация на качеството. Фундаменталните стандарти обръщат повече внимание на изискванията за добро управление. Същевременно чрез тях на законово равнище се регламентират и по-оперативни изисквания с ключово значение за практическата реализация на услугите – *материална база, хранене и персонал*.

Фундаменталните стандарти следва да служат като база и отправна точка за всички останали стандарти, които регламентират още по-детайлно изискванията към практическото извършване на услугите - изискванията за регистрация на доставчици, критериите за качество и безопасност на услугите и рейтинговата система, прилагани от Комисията за качество на грижите, националната рамка за измерване на резултатите от социалните услуги. Именно затова са наречени „фундаментални“.

Формулировката на фундаменталните стандарти съхранява подхода на националните стандарти, като определя какво трябва да очаква всеки потребител от услугите, които му се предоставят. В следващата таблица са представени фундаменталните стандарти за качество на социалните услуги във Великобритания.

Фундаментални стандарти	Описания на изискванията
1. Личностно ориентирани грижи	Грижи съобразени с личните потребности и предпочитания.
2. Достойнство и уважение	Уважително отношение и зачитане достойнството; Зачитане правото на уединение и лично пространство; Равнопоставено третиране на всички потребители; Подкрепа за независим живот и участие в общността.
3. Съгласие	Задължително съгласие на лицето или упълномощен представител преди получаване достъп до услугата.
4. Безопасност	Осигуряване безопасни грижи и лечение; Задължение на доставчиците да извършват оценка на риска за безопасността на грижите; Задължение на доставчиците да осигурят подготвен

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

	персонал за предоставяне на безопасни грижи.
5. Защита от нередности	Защита от всички форми на нередност и неадекватни грижи – пренебрегване, унизително отношение, ненужни или непропорционални възпирации, неподходящи ограничения на свободата.
6. Храна и напитки	Наличие на достатъчно храна и напитки, които да поддържат потребителя в добро здраве.
7. Помещения и оборудване	Чисти и подходящо поддържани помещения; Обезопасено и правилно поддържано оборудване.
8. Оплаквания	Право на подаване на оплаквания; Задължение на доставчиците да осигурят система за оплаквания.
9. Добро управление	Задължение на доставчиците да въвеждат планове за гарантиране съответствието с тези стандарти; Задължение на доставчиците да внедряват системи за проверка на качеството и безопасността на грижите.
10. Персонал	Осигуряване на достатъчно квалифициран, компетентен и опитен персонал; Осигуряване на подкрепа, обучение и контрол за персонала.
11. Годен и подходящ персонал	Прилагане на стриктни процедури за подбор на персонала за наемане на подходящи кадри; Извършване на необходимите проверки при постъпване на работа.
12. Откровеност	Откритост и прозрачност при предоставяне на грижи; Задължение на доставчика да информира потребителите при допуснати грешки и пропуски.
13. Показване на рейтинг	Обявяване на видно място рейтинга, присъден от Комисията за качество на грижите; Публикуване на рейтинга на уебсайта; Осигуряване достъп на потребителите до последния Оценителен доклад на Комисията.

Осигуряването на ефективна организация при предоставянето на социални услуги от доставчиците се регулира от т.нар. **основни стандарти за качество и безопасност**

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

(essential standards of quality and safety). Те са въведени с изменението на Закона за социални грижи от 2008 г., като на Комисията за качество на грижите е възложено разработването на съответните стандарти.

Комисията регламентира основните стандарти за качество и безопасност в Насоки за съответствие в които се описват основните стандарти за качество и безопасност, регламентира се какво трябва да правят доставчиците, за да работят в съответствие с разпоредбите на Закона за социални грижи от 2008 г.

Покриването на всички основни стандарти за качество и безопасност е задължително условие, за да бъде едно лице/организация регистрирано като доставчик на социални услуги от Комисията за качество на грижите. С въвеждането на тези стандарти в системата за регистрация на доставчиците във Великобритания се установява напълно нов подход, при който водещо значение се отдава на интересите на потребителите и се акцентира повече върху резултатите от грижите, отколкото на процесите на доставянето им. Стандартите са 28, групирани в 6 тематични области. Всеки стандарт се определя като резултат, който се очаква да бъде постигнат/наблюдаван в състоянието на потребителя в следствие на получените грижи.

В своите насоки Комисията за качество на грижите предоставя подробни разяснения по всеки от 28-те стандарта в 2 части:

- Детайлно описание на очаквания резултат т.е. какво трябва да се постигне като резултат, как трябва се подобри състоянието на потребителя;
- Подробни препоръки към доставчика, какво трябва да вземе под внимание, за да гарантира постигането на очакваните резултати.

От април 2015 г. са разработени и детайлизирани нововъведените фундаментални стандарти, които са във връзка с протичащата мащабна законодателна реформа във Великобритания в областта на социалните услуги и стремежа към подобряване качеството на социалните услуги. Комисията за качество на грижите въвежда нова система за оценка на качеството на услугите, която урежда методите за провеждане на инспекции в услугите и осъществяването на контрол върху качеството. Като

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

национален контролен орган Комисията провежда както обявени, така и внезапни проверки на доставчиците на социални услуги.

9. Мониторинг на местни политики

9.1. Същност и цел на мониторинга

Мониторингът на публични политики и програми се определя като процес на системно и непрекъснато събиране и анализ на информация за хода на реализацията на политиката и постигнатите резултати.

Мониторингът на провеждана политика и респективно на изпълнението на програми и проекти е непрекъснат процес. Регулярно събираните данни се анализират и обобщават, като на тяхна база се правят изводи, които да дадат необходимата информация на ръководството на органа, провеждащ политиката дали се постигат желаните промени и на каква цена. Текущият мониторинг има особено важна роля при дългосрочните политики и програми, които се реализират в няколко фази. Осъществяването на всяка следваща фаза се предшества от мониторинг и оценка на дейностите от предшестващите етапи.

Мониторингът следва да се реализира на всички равнища на административна дейност. По време на мониторинга се използват както официални доклади, така и неофициални съобщения/документи, като фокусът се поставя основно върху:

- Използване на ресурси/средства/инвестиции (**мониторинг на вложените средства**);
- Планиране на дейности и/или осъществяваните процеси (**мониторинг на изпълнението**);
- получените крайни/междинни/конкретни резултати (**мониторинг на резултатите**).

Целта е да се идентифицират и адресират отклонения и/или разминаване между

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

поставени задачи и постигнати резултати като по този начин в реално време се следи за изпълнението на дадена политика и могат да бъдат взети точни и надлежни мерки за подобряване на изпълнението ѝ и повишаване на ефективността ѝ.

Мониторингът на общински програми и проекти е насочен към повишаване равнището на информационно обезпечение на управлението и към подобряване на качеството и ефективността в комуникацията и партньорството между общинската администрация и структурите на гражданското общество.

По време на наблюдението се набират количествени и качествени данни за ежедневиия процес по прилагането на конкретна политика, като напредъкът към текущия момент се сравнява с първоначалните намерения и планове, за да се определят евентуалните необходими корективни действия за постигането на търсените и планирани резултати.

9.2. Видове мониторинг

Мониторингът може да е вътрешен, външен, или „смесен“ – когато се използва външен мониторинг, за да се проверят резултатите от вътрешен мониторинг.

- Вътрешният мониторинг се извършва от служителите в съответната администрация. При него се акцентира върху разпределението на наличните ресурси, разходването на отпуснатите средства, изпълнението на задачите, спазването на сроковете, възникването на непредвидени обстоятелства, предлагането на уместни промени, внасянето на своевременни корекции, както и върху установяването на действителния напредък в прилагането на определена политика (програма, проект) в дадена област. Вътрешният мониторинг трябва да е ежедневна дейност на експертите, определени от компетентния орган, осъществяващ прилагането;
- Външният мониторинг се възлага от компетентния орган на външни за съответната администрация експерти. Той създава допълнителна сигурност по отношение на независимостта, откритостта, обективността и прозрачността при оценката на междинните и крайните резултати. Специално внимание се обръща

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

на точното съответствие с приетите правила и на ефективното усвояване на финансовите средства.

Мониторингът/наблюдението се свързва с една от значимите управленски функции – оценката и контрола при планиране и управление на програми и проекти, поради което е важен инструмент за ефективното управление.

9.3. Резултати от мониторинга

Чрез наблюдението институционалното звено, отговорно за реализацията на конкретната политика, получава достъп до подходяща и актуална информация за цялостния напредък по определена програма/инициатива. Резултатите от мониторинга обикновено включват:

- констатации;
- изводи;
- препоръки;
- поуки, извлечени от практиката.

Целта е на база на тази обоснована и аргументирана обратна връзка да бъдат вземани информирани управленски решения и да се предприемат необходимите действия по отношение ефективността на реализираната публична политика.

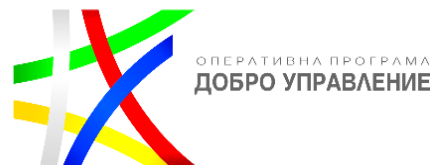
9.4. Основни принципи за провеждане на мониторинг

Процесът на провеждане на наблюдение на изпълнението на публични политики следва да се извършва при съблюдаването на няколко основни принципи:

- Всеобхватност на обектите на мониторинг;
- Яснота и прозрачност;
- Обективност;
- Взаимен контрол и координация между отговорните институционални звена;

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

- Наличие на ясни правила и процедури за провеждане на наблюдение;
- Партньорство и взаимодействие с всички заинтересовани страни.

9.5 Обекти и субекти на мониторинга

Предмет на мониторинга на една публична политика или програма могат да бъдат някои или всички елементи на оценяваните политики:

- ефикасност на използването ресурси – използваните ресурси могат да бъдат финансови, човешки, технически и всякакви други средства и/или активи;
- ефективност по отношение постигането на целите – ефективността се измерва като процентно съотношение между поставени резултати и постигнати цели.

Субектите на мониторинга върху напредъка на една местна политика са онези органи, институционални звена и/или заинтересовани страни, които са пряко или косвено заети и/или отговорни за провеждането на дейностите по наблюдение. Това могат да бъдат, както следва:

- Кметът, заместник кметове, кметски наместници;
- Общински съвет, председател на общински съвет, работни групи към общинския съвет;
- Представители на общинска администрация и съответните звена (отдели, дирекции) пряко/непряко отговорни за прилагането на оценяваната политика/програма;
- Представители на специализирани звена за извършване на вътрешен мониторинг и контрол на дейностите по наблюдение;
- Представители на местното население и структури на гражданското общество, бизнеса и др. в качеството им на заинтересовани страни или участници в процеса по наблюдение;
- Външни организации/оценители – в случаите на външен мониторинг.

9.6. Елементи от системата за мониторинг

- Ключови елементи от системата за мониторинг са следните:
- *планирани резултати* – ясното и внимателно определяне на желаните резултати от изпълнението на съответната политика. Институционалното звено, отговорно за реализацията на конкретната политика трябва още на етап планиране да заложи ясно желания ефект – очакваната промяна в конкретния сектор/област (вкл. преки и косвени ефекти), която промяна следва да настъпи в резултат на изпълнението на дадена политика/интервенция;
- *индикатори за наблюдение* – те спомагат за идентифициране на конкретната желана промяна и е най-добре да имат предварително заложи постижими целеви стойности;
- *източници на информация, методи и периодичност на събиране на информация* – в процеса на разработване на индикаторите внимателно трябва да се обмисли начинът и източниците за събиране на информация. Системата за мониторинг на изпълнението следва да предоставя достатъчно изчерпателна и точна информация относно конкретните източници на информация за проследяване на определените ключови индикатори, средствата за събиране на информация, както и периодичност на събиране на информация за всеки един от дефинираните индикатори.

10. Индикатори за наблюдение на публични политики

За да може да бъде оценен реалният прогрес, изменение и напредък по постигането на планираните резултати е създадена система за измерване на изпълнението чрез набор от индикатори.

Могат да бъдат формулирани следните индикаторите, които да са:

- специфични – Индикаторите имат ясна дефиниция;
- измерими – Индикаторите са насочени към желано бъдещо състояние и са количествено определени, така че позволяват измерване;

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

- постижими – Доколко е възможно заложените стойности да бъдат постигнати;
- релевантни – Индикаторите са пряко свързани с целите на политиката, стратегията или програмата;
- обвързани с време – Индикаторите са свързани с дефинирана времева рамка.

За да функционира акуратно и да може реално да отчита промяната системата от индикатори следва да бъде разработвана в тясно сътрудничество и в условията на включване на заинтересованите страни (социални партньори, представители на местния бизнес, неправителствени организации, браншови организации и др.).

11. Източници на информация

Източниците на информация следва да бъдат достоверни и да предоставят достатъчно количествени и качествени данни, позволяващи проследяване на изпълнението на конкретни дейности и постигане на планираните резултати. Цялата система трябва да се планира предварително. Препоръчително е индикаторите да бъдат проследими чрез налични източници и масиви от информация – последното е важно, защото всяко допълнително създаване на нови източници натоварва системата на контрол с допълнителни усилия/ресурси и има риск от невъзможност индикаторите да бъдат реално следени. Основното предизвикателство при мониторинга е да се събере, съхрани и използва такава информация, която служи за оценка на различни нива като информацията, което се генерира да бъде оползотворявана възможно най-ефективно.

За извършване на наблюдението на икономическата, социална, екологична и бюджетна политики на община могат да бъдат използвани следните източници на информация (документи), които са разработени или се съхраняват в структурите на общинската администрация:

- Отчети за изпълнението на секторните политики;
- Отчети за изпълнение на Общинския план за развитие;
- Справки за реализирани проекти и инициативи по секторните политики;
- Решения на Общински съвет по отношение на секторните политики;

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

- Извлечение от съдържанието на секторните политики;
- Справка с използваните методики, указания или правила за разработване на секторни стратегии или планове;
- Протоколи от заседания на работни групи по разписването на секторните политики;
- Заповед на кмета на общината за сформирание на работна/ни група/и за изготвяне на секторните политики;
- Резултати от проведени допитвания до гражданите на общината;
- Резултати от проведени анкетни проучвания;
- Протоколи от заседания на постоянните комисии на Общинския съвет, на които са обсъждани секторните политики и са присъствали представители на заинтересованите страни;
- Междинни или окончателни оценки на секторните политики;
- Резултати от проведени проучвания за нуждата от промяна в секторните политики;
- Препоръки на експерти в общинската администрация;
- Препоръки за актуализация от държавен орган или областна администрация;
- Становища на областната администрация по законосъобразността на решения на Общинския съвет, свързани с изпълнение на секторната политика;
- Текущи доклади на групи/ комисии, извършващи мониторинг на изпълнението на секторните политики;
- Решения на Общинския съвет за приемане на общинския бюджет;
- Справки за изпълнението на общинския бюджет;
- Справки от национални институции за икономическото, екологичното и социалното състояние на общината за периода на оценката на секторните политики;
- Месечни отчети за касовото изпълнение на бюджета на общината;
- Текущи справки за неразплатени разходи по проекти, част от секторната политика;

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

- Изпълнителни листове за влезли в сила съдебни решения, относно задължения по проекти, част от секторните политики;
- Разписани правила, процедури, механизми за система финансово управление и контрол;
- Справка за проведени обществени обсъждания или проучвания на общественото мнение по въпроси, касаещи секторните политики, инициирани от Общинския съвет или някоя от постоянните комисии към него;
- Справка на изказванията на граждани на редовни сесии на Общинския съвет по въпроси на секторните политики за период от две години преди датата на оценката;
- „Принтскрийн” (printscreen) на официалната интернет страница на общината, където е публикувана съответна секторна политика, правилата за достъп до публична информация, както и контакти с определеното длъжностно лице, което отговаря пряко за предоставянето на обществена информация;
- Справка с интернет адреси, на които е публикувана секторната политика;
- Заповед за приемане на процедурни правила за достъп до обществена информация;
- Заповед за определяне на длъжностно лице от общинска администрация, което отговаря пряко за предоставянето на обществена информация;
- Публикации, репортажи, информационни съобщения и др., относно взети решения, приложените политики, постигнатите резултати, изготвените и изпълнените проекти, осъществените мерки и инициативи, вложените ресурси, проведените обществени поръчки и др., относно реализацията на секторните политики;
- Справки за броя на изпратените прессъобщения до медии с информация за секторните политики;
- Справки от регистъра на обществените поръчки за броя на проведените процедури при избор на изпълнители на дейности и мерки по секторните политики;

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

- Покани до медии за участие в публични обсъждания, отчитане на извършена работа, отваряне на оферти по обществени поръчки, имащи отношение към секторните политики;
- Информация от проведени публични обсъждания на секторните политики;
- Отчети за дейността на кмета;
- Графици на посещения в кметствата;
- Годишна програма за изпълнение на съответна секторна политика;
- Годишна програма на управление на кмета;
- Справка за числеността на персонала и структурата на общинската администрация;
- Справка за това каква част от екипите за управление на проектите, част от секторните политики са съставени от служители на общинската администрация и каква част са от външни експерти;
- Други източници.

Предложената система за наблюдение е примерна и може да бъде прилагана както от общинската администрация, така и от неправителствени организации и външни оценители. Същото така може да се адаптира към конкретна програма или секторна общинска политика.

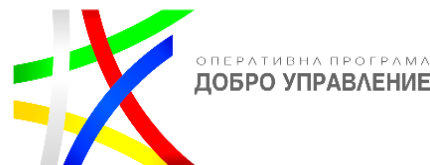
12. Контрол на изпълнението на местни политики

Контролът на изпълнението на политиките е важна функция на управлението. Функцията контрол играе ролята на обратна връзка в управлението. В резултат на осъществения контрол се получава информация за състоянието на изпълнението на политиките, оценка на тяхното въздействие, за резултати от предишни управленски въздействия.

Основни аспекти, които обхващат правилата за контрол на политиките са:

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

- Определяне на това какво и по какви показатели да се провери изпълнението;
- Оценка на състоянието на контролираните политики в съответствие с приетите стандарти, нормативи или други еталонни показатели;
- Изясняване на причините за отклоненията, ако такива са налице;
- Осъществяване на корекция, ако тя е възможна и необходима.

13. Оценка на изпълнението на местни политики

За да бъде една местна политика, стратегия, програма или план определена като рационална, ефективна и ефикасна, се предполага, че тя има ясно установени и постижими цели, както и набор от конкретни мерки, изпълнени по най-добрия начин. Едно от средствата за обезпечаване на рационалността, ефективността и ефикасността е оценката на последствията от изпълнението на действията, довели средата до определени състояния.

Оценката е дейност, с която се прави опит да се прецени систематично и обективно напредъка по пътя към даден краен резултат и неговото постигане. На практика чрез нея могат да се покажат последиците от миналите и настоящите инициативи, да се разясни избора на политики, да се информира местната власт за разходите и ползите, свързани с различните варианти, както и да се зададе нова рамка за обсъждане на важни за общината въпроси.

Видове оценка:

Основните видове оценка на стратегически документи са: предварителна, междинна и последваща.

Задачата на *предварителната оценка* е да провери дали набелязаните цели са релевантни и отговарят на нуждите и възможностите на субектите, които ще участват в реализирането на мерките за тяхното постигане.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Междинната оценка има задачата да даде сигнал, дали изпълняваните интервенции водят към желаните промени. Поради тази причина е препоръчително този вид оценки да се извършват след като вече част от планираните действия са изпълнени. С помощта на препоръките от междинната оценка могат да се предприемат действия за промяна в хода на изпълнение на проекти и програми, ако се потвърди, че те не са ефективни и не се очаква да окажат положително въздействие.

Последващата оценка изследва най-вече въздействието от и устойчивостта на резултатите от имплементираните интервенции по програмите/плановите. Те обикновено се извършват определено време след приключване на проектите, за да може да се даде възможност за прилагане на резултатите и съответно натрупване на промяна върху целевите групи/обекти.

Оценката е структуриран процес и намира израз в изготвянето на практическа преценка на дадена публична политика, секторна стратегия/програма. Основната ѝ цел е да подпомогне процесите на разработване на висококачествени и конкурентоспособни публични политики, на базата на които ще бъдат удовлетворени местни потребности и ефикасно разпределени необходимите ресурси за достигане на желаното състояние.

При нейното осъществяване следва да бъдат взети предвид:

- Изводите от предишния опит;
- Социално-икономическия контекст на осъществените по секторната политика, стратегия/програма интервенции;
- Стратегическия избор на приоритетите за действие и тяхната вътрешна и външна последователност;
- Количественото определяне на целите;
- Оценката на очакваното социално-икономическо въздействие и разпределението на ресурсите;
- Системата за изпълнение на публичната политика, стратегията или програма.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Получените резултати от оценката ще бъдат основание за актуализиране на съответната политика, секторна стратегия/програма или за предприемане на коригиращи действия.

Конкретната промяна и реализирания напредък от изпълнението на дадена политика и постигането на планираните резултати може да бъде проследено само на база конкретни стойности (ключови показатели/индикатори).

Мониторингът и оценката на публични политики са задължителни инструменти на доброто управление. Те са неделима и основна част от процеса за вземане на решения и управление на цялостния цикъл на разработване, прилагане и оценяване на обществените политики. Тези инструменти създават и гарантират:

- **Ефективност и ефикасност на политиките и изграждането на стратегическа визия** – институциите постигат резултати, адекватни на обществените нужди, като наличните ресурси се използват по най-добрия начин. Лидерите и обществеността изграждат широка и дългосрочна перспектива за добро управление и развитие. Подобрене на качеството на изпълнението на публичните политики, постиганите резултати, създаваните продукти и предоставяните услуги. Подобрява се и се развива капацитетът на всички институции, организации и техните мрежи, ангажирани с реализацията на политиките;
- **Отчетност** – отговорите на въпроса до каква степен политиките постигат своите цели, доколко рационално са използвани публичните ресурси, какви са обществените въздействия. Отчетността дава възможност на всички заинтересовани страни – социално-икономически партньори – да преценяват степента, в която техните интереси са защитени;
- **Отговорност на управлението**– политиките и служителите в публичния сектор правят публични резултатите от упражняването на своите правомощия, вземат мерки при разминавания между планирани и получени резултати, поемат отговорност за грешки и некомпетентност;
- **Прозрачност на управленските процеси** – информацията за политиките,

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

процедурите и отговорните институции са достъпни за заинтересованите страни и обществеността, каналите за комуникация между заинтересованите страни и публичните власти са отворени;

- **Механизми за гражданско участие** – активните граждани получават възможност да участват във вземането на решения за реализацията на публичните политики или необходимостта от тяхната промяна;
- **Съгласие** – общественият дебат позволява съгласуване на различни интереси и постигане на съгласие и подкрепа за реализацията на публичните политики. В процеса на мониторинга и оценяването на публичните политики заинтересованите страни получават възможност за влияние върху тях, което води до мобилизация и координация на обществените действия на различните заинтересовани страни.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Изводи и Препоръки

Отчитайки добрите практики на Великобритания в областта на фундаменталните и **основните стандарти община Стамболово** може да се приеме документ, който да описва основните стандарти на предоставяните социални услуги на нейната територия. В момента такъв липсва. Разработеният документ с помощта на гражданските структури може да се приеме и въведе в практиката от Общинския съвет. За мониторингът и контрола на един подобен документ може да се създаде Обществен съвет за социална политика, който не само да мониторира местната социална политика и да я адаптира при необходимост, но и да следи за качеството на предоставяните социални услуги и да предлага на Общинския съвет промени или корекции в политиката и в стандартите. Този Обществен съвет може да прави периодични или изненадващи проверки на социалните услуги предлагани от както от общината, така и от НПО или фирми и да дава предписания за подобряване качеството на предлаганите услуги.

Отчитайки положителните практики, може да се препоръча на общината създаването на онлайн платформи за **обществени консултации**, която да дава възможност на гражданите и гражданските организации да участват активно в идентифицирането и решаването на общински проблеми.

Създаване на „**младежки съвет**” към община Стамболово, в който да се обсъждат основните трудности, които срещат младите хора от общината. Ключовите сфери, в които се очаква активно участие са: трудова заетост, жилищно обезпечаване, развитие на междусекторни услуги: здравни, социални и образователни в общността, за да се повиши родителският капацитет и да се подобри готовността на децата за включване в образователната система, което ще ограничи предаването на бедността между поколенията.

Стимулиране на екипа от „Център за обществена подкрепа” да развие **мобилната социална работа във високо рискови общности** в контекста на предоставянето на социални услуги. Това от своя страна предлага уникална възможност за изнасяне на част

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

от дейностите на услугата извън извън границите ѝ и дава възможност за достигане до повече хора в нужда.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

1. <https://nbu-rechnik.nbu.bg/bg/obsht-spisyk-na-ponqtig/gra-zh-dansko-u-ch-astie>
2. http://www.balkanassist.bg/files/Code_Bulgarian_final.pdf
3. http://bcnl.org/uploadfiles/documents/publikacii/eu_praktiki_pri_vzemanе_na_reshenia_na_me_stno_nivo.pdf
4. <http://bcnl.org/uploadfiles/documents/publikacii/121.pdf>
5. <https://www.govdata.de>
6. <http://www.opengov.gr>
7. <http://www.ermis.gov.gr>
8. - <http://www.strategy.bg>
9. <http://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp10/5.2/5.2-7.pdf>
10. <http://www.petkovstudio.com/bg/wp-content/uploads/2017/03/Facilitating-Influence-on-Town-Planning-by-Children%E2%80%99s-Maps-in-GIS.pdf>
11. http://ec.europa.eu/employment_social/2010againstpoverty/index_bg.htm • Препоръка на Комисията относно активното приобщаване на лицата, изключени от пазара на труда: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008H0867:BG:HTML>
12. https://www.age-platform.eu/sites/default/files/Active_Senior_Citizens_for_EU-BG.pdf
13. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/07776.pdf>
14. https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE_%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B5.
15. <https://www.mrrb.bg/static/media/ups/articles/attachments/58950210598c108679c6ad5f45213aaa.pdf>
16. [file:///D:/Downloads/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%20\(1\).pdf](file:///D:/Downloads/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%20(1).pdf)

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Добро управление“ 2014-2020, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Община Стамболово и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз и Управляващия орган.

Как да станеш "добър гражданин"? Ние не сме родени като "добър гражданин", ние го превръщаме (O'Neill, 2006, Jansen et al., 2006).